

DE ONTOLOGISCHE FOCUS VAN SOCIAAL- WETENSCHAPPELIJKE VERKLARINGEN

Jan De Winter

Abstract – The author presents a survey of different opinions about the ontological focus of social scientific explanations. The opinions discussed are: methodological collectivism, methodological individualism, methodological structurism, methodological physicalism, the sociobiological point of view, and explanatory pluralism. These approaches all provide an answer to the question ‘On which ontological level(s) should social scientific explanations concentrate?’ Because all other forms of explanatory pluralism, as well as the non-pluralistic answers to this question, have certain problems, the author introduces a new form of explanatory pluralism that avoids these problems: context-related explanatory pluralism. Context-related explanatory pluralism makes a critical attitude (in the philosophy of science) compatible with a fluently developing and progressing science. This means that it is not only the most plausible guideline regarding the ontological focus of social scientific explanations, but also allows us to solve the conflict between Steve Fuller and Thomas Kuhn.

Inleiding

Een veel bediscussieerde vraag in de filosofie van de sociale wetenschappen, die belangrijke gevolgen kan hebben voor de sociaal-wetenschappelijke praktijk, is de vraag op welk(e) ontologische niveau(s) sociaal-wetenschappelijke verklaringen zich voornamelijk moeten richten. Een traditioneel debat in de sociale methodologie dat betrekking heeft op deze vraag, is de controverse tussen het methodologisch collectivisme en het methodologisch individualisme. Van Bouwel (2003) voegt aan deze controverse nog een derde positie toe: het structurisme. Volgens mij is het legitiem om nog twee posities aan dit debat toe te voegen: het methodologisch fysicalisme en de sociobiologie. De vraag waarop deze vijf posities elk hun eigen specifieke antwoord geven, is: ‘Op welk(e) ontologische niveau(s) moet informatie uit sociaal-wetenschappelijke verklaringen zich bevinden?’ Een zesde positie, het verklaringspluralisme, beantwoordt deze vraag op alternatieve wijze door niet te vertrekken van de idee dat er één (combinatie van) ontologische niveau(s) is, waarnaar iedere sociaal-wetenschappelijke verklaring moet verwijzen. Volgens het verklaringspluralisme is het mogelijk dat twee verklaringen die naar verschillende ontologische niveaus verwijzen, beide legitiem zijn.

In §1 worden de zes verschillende visies op de ontologische focus van sociaal-wetenschappelijke verklaringen verhelderd en kritisch besproken. Vervolgens zal ik het contextgerelateerde verklaringspluralisme introduceren en verdedigen (§2). Dit pluralisme ontwijkt niet enkel de problemen van de in §1 behandelde benaderingen, maar biedt tevens een uitweg voor de Fuller vs. Kuhn controverse door de eis dat de sociale wetenschappen fungeren als een goed geoliede machine verenigbaar te maken met een kritische houding.

1. Een overzicht van visies op de ontologische focus van sociaal-wetenschappelijke verklaringen

De standpunten met betrekking tot de ontologische focus van sociaal-wetenschappelijke verklaringen, die ik zal behandelen, zijn: het methodologisch collectivisme, het methodologisch individualisme, het methodologisch structurisme, het methodologisch fysicaalisme, het sociobiologische standpunt, en het verklaringspluralisme. Ieder standpunt zal omschreven worden, en per standpunt zullen er enkele mogelijke bezwaren geformuleerd worden. De omvang van de literatuur betreffende deze kwestie staat mij niet toe hier een exhaustief overzicht te geven van alle versies van ieder standpunt, en de bijhorende kritieken. Wel hoop ik voldoende informatie te verstrekken opdat de lezer kan inzien waarom er nood is aan een visie zoals deze die ik in §2 zal uiteenzetten.

1.1. *Methodologisch collectivisme*

Het methodologisch collectivisme stelt dat sociale wetenschappers zich moeten concentreren op supra-individuele entiteiten, en dat ze zich moeten uitdrukken in collectivistische termen. De sociale wetenschapper moet zich volgens de methodologische collectivisten richten op de onderlinge samenhang van instituties, en niet op individuen (Lorenz, 1998: 205; Van Bouwel, 2003: 36).

Over de relatie met ontologische veronderstellingen is niet iedereen het eens. Lorenz (1998) koppelt het methodologisch collectivisme aan de ontologische idee dat instituties een realiteit sui generis zijn, die niet tot individuele handelingen en voorstellingen kan gereduceerd worden. Bij Van Bouwel (2003) worden methodologisch collectivisme en ontologisch collectivisme minder als een moeilijk te splitsen tweetal voorgesteld. In zijn pleidooi voor een verklaringspluralisme, geeft hij voorbeelden van sociale fenomenen die reduceerbaar zijn tot individuele fenomenen (ontologisch individualisme), maar die toch beter collectivistisch worden verklaard. Zo kan het feit dat de werkloosheid hoger is dan gewenst, verklaard worden door de afwezigheid van speciale programma's die werklozen de kans bieden om knelpuntberoepen op te vullen, het gebrek aan informatie over buitenlandse jobs etc., terwijl een hoge werkloosheid herleid kan worden tot individuen die wel en niet werken, met elk hun specifieke redenen hiervoor. Dit laatste betekent dat ook een individualistische verklaring mogelijk is. De voorkeur gaat in dit geval echter uit naar de collectivistische verklaring, omdat deze makkelijker te construeren en minder misleidend is (Van Bouwel, 2003: 45, 72-76).

De relatie tussen methodologisch en ontologisch collectivisme is belangrijk omdat vermeende kritieken op het methodologisch collectivisme vaak het ontologisch collectivisme bekritisieren. John W. N. Watkins stelt (ter verdediging van het methodologisch individualisme) dat collectieve verschijnselen bestaan uit individuen en hun geneigdheid tot bepaalde handelingen, en dat alleen individuen actief kunnen zijn, wat vereist is om oorzaak te kunnen zijn van iets (Lorenz, 1998: 207). Beide argumenten zeggen iets over de sociale ontologie. Omdat de collectivistische methodologie de aangehaalde ontologische veronderstellingen niet noodzakelijk hoeft tegen te spreken, wordt deze methodologie er strikt genomen niet door gecompromiteerd. Watkins' ontologische bezwaren lijken eerder te impliceren dat diegenen die hun methodologisch collectivisme ba-

seren op een collectivistische ontologie, op zoek moeten gaan naar een nieuwe ontologische basis, eerder dan dat ze hun methodologische opvattingen moeten opgeven.

Toch zijn deze bezwaren niet geheel irrelevant. Indien men kiest voor het methodologisch collectivisme omdat sociale fenomenen geen individuele basis hebben, terwijl men ervan uitgaat dat fenomenen die wel een individuele basis hebben, beter individualistisch verklaard worden, dan heeft de weerlegging van het ontologisch collectivisme methodologische gevolgen. Ontologische bezwaren kunnen (weliswaar in samenspraak met methodologische veronderstellingen, zoals de veronderstelling dat individualistische verklaring beter is voor fenomenen met een individuele basis) de aantrekkelijkheid van het methodologisch collectivisme dus aantasten.

Watkins formuleert ook twee methodologische kritieken. Deze wijzen er op dat we enkel individuen echt kunnen begrijpen, en dat we ze, in tegenstelling tot sociale systemen, direct kunnen waarnemen (Lorenz, 1998: 207). Ten derde en ten vierde kan men, zoals Hodgson (2007: 6-8), poneren dat het methodologisch collectivisme leidt tot verklaringen die individuele ‘agency’ onterecht aan de kant zetten en die tekortschieten door de verscheidene individuele kenmerken over het hoofd te zien. Hodgson staaft deze tegenwerpingen met voorbeelden uit het werk van Karl Marx en Friedrich Engels, en Emile Durkheim. Marx en Engels, en Durkheim worden bekritiseerd omdat ze voorbijgaan aan het belang van de psychologie voor de sociale wetenschappen. Het uitgangspunt van Hodgson is dat iedere afdoende verklaring een individuele en een structurele component moet bevatten (methodologisch structurisme).

Men kan ook een beroep doen op de wetenschappelijke praktijk om het methodologisch collectivisme in diskrediet te brengen. Vele wetenschappers komen volgens deze kritiek tot een beter begrip over het gedrag van systemen door zich bezig te houden met het verwerven van kennis over individuen, terwijl deze bezigheid door het methodologisch collectivisme wordt belemmerd. Een laatste bezwaar is vooral relevant voor functionele verklaring.¹ Als enkel het verklaren van instituties door hun functies voor het sociale systeem te verduidelijken, toegelaten is, dan kan men nooit het ontstaan, de instandhouding of het verval van deze functies verklaren. Ook kan men het ontstaan van het systeem zelf niet verklaren als men enkel naar krachten binnen het systeem mag verwijzen (Van Bouwel, 2003: 43).

Deze kritieken kan men eventueel ontwijken door te opteren voor een minder strenge vorm van het methodologisch collectivisme. De zwakke vorm (ZMC) stelt dat “sociale fenomenen het best aan de hand van collectivistische termen of supra-individuele entiteiten verklaard [kunnen] worden” (Van Bouwel, 2003: 37). Volgens het niet-exclusief methodologisch collectivisme (NMC) kunnen “*sommige sociale fenomenen [...] voldoende verklaard worden aan de hand van collectivistische termen of supra-individuele entiteiten*” (Van Bouwel, 2003: 37). ZMC staat toe dat een sociaal verschijnsel ook in individualistische termen kan worden verklaard, NMC staat toe dat er sociale verschijnselen zijn die enkel in individualistische termen kunnen worden verklaard.

¹ Het functionele verklaringsmodel zou deel uitmaken van de collectivistische traditie en een uitloper zijn van de idee dat verklaren het relateren van een institutie aan andere instituties is (Lorenz, 1998: 205). Het houdt in dat instituties en hun veranderingen verklaard worden door hun functie voor het sociale systeem te verhelderen.

1.2. *Methodologisch individualisme*

De richtlijn dat men sociale feiten moet proberen te verklaren door hun individuele basis te ontrafelen, vormt de kern van het methodologisch individualisme (Hodgson, 2007: 97; Lorenz, 1998: 204; Van Bouwel, 2003: 35). Sociale feiten worden dan gekoppeld aan individuele intenties, neigingen, doelen etc.

Verdere specificaties van het methodologisch individualisme kunnen sterk uiteenlopen (Hodgson, 2007: 93). Lars Udehn onderscheidt vijf (hoofd)versies van het methodologisch individualisme:

1. The theory of the social contract, which takes as its point of departure the natural (asocial) individual, living without social institutions in a state of nature.
2. The theory of general equilibrium, which takes as its point of departure the isolated individual without social relations, interacting on the market in the absence of social institutions and technology.
3. Austrian methodological individualism, which first proceeded by assuming the isolated individual, or Robinson Crusoe, but which later conceived of individuals as social or cultural beings who attach subjective meaning to their own actions and to human artifacts.
4. Popperian methodological individualism, which accepts objectively existing social institutions in the antecedent of social scientific explanations, or as exogenous variables in social scientific models.
5. Coleman's methodological individualism, which admits of social wholes in the form of structures of interrelated positions, which exist independently of the particular individuals who happen to occupy these positions. (Udehn, 2002: 499).

Naarmate men afdaalt in deze reeks (van boven naar beneden), wordt de methode steeds minder individualistisch. Udehn deelt de vijf posities op in sterk (1-3) en zwak methodologisch individualisme (4-5) (Udehn, 2002: 500). Volgens het sterk methodologisch individualisme moet ieder sociaal fenomeen verklaard worden met behulp van individuen en hun interactie. Het zwak methodologisch individualisme stelt dat, naast individuen, ook sociale instituties en/of structuur een belangrijk onderdeel van verklaringen van sociale fenomenen vormen. De minder strenge vereiste is dat sociale fenomenen gedeeltelijk in individuele termen dienen verklaard te worden (Udehn, 2002: 479).

Een sterke en zwakke versie van het methodologisch individualisme vindt men ook terug bij Van Bouwel, hoewel hij hen enigszins anders invult dan Udehn. Hij definieert hen respectievelijk als "*sociale fenomenen kunnen enkel aan de hand van individuele termen verklaard worden*", en "*sociale fenomenen kunnen het best aan de hand van individuele termen verklaard worden*" (Van Bouwel, 2003: 34). Hij voegt nog een derde versie toe: het niet-exclusief methodologisch individualisme. Dit is de stelling dat "*zuiver individualistische verklaringen van sociale fenomenen kunnen volstaan*" (Van Bouwel, 2003: 35).

Sommige vormen van het methodologisch individualisme, zoals de zwakke versies bij Udehn, kunnen volgens mij makkelijk met een collectivistische ontologie gecombineerd worden. Voor andere vormen is dit minder vanzelfsprekend. Een aanhanger van de richtlijn dat men altijd moet proberen om sociale tot individuele verschijnselen te herleiden, is schijnbaar verplicht om een ontologie aan te nemen die deze mogelijkheid garandeert. Dit klopt echter niet. Men kan veronderstellen dat er bepaalde niet-reduceerbare sociale fenomenen zijn (ontologisch collectivisme), en tegelijkertijd volhouden dat reductie steeds moet nagestreefd worden. Een reden hiervoor kan zijn dat men

niet op voorhand weet of reductie mogelijk is, en dat het nastreven hiervan de beste strategie is om dit te weten te komen. Men zou ‘verklaring’ ook zo kunnen invullen dat een verklaring van een sociaal verschijnsel individualistisch moet zijn, en waar dit niet mogelijk is (wat dan soms het geval zal zijn), is verklaring onmogelijk. Dit is noch strijdig met het ontologisch collectivisme, noch met de genoemde richtlijn. Ten derde kan men geloven dat strikt individualistische verklaringen in vergelijking met collectivistische verklaringen veel sneller, makkelijker en goedkoper kunnen gecreëerd en geverifieerd worden. Het gebod om reductie als enige doel voorop te stellen, volgt dan uit de opvatting dat men verklaring van niet-reduceerbare sociale fenomenen beter links laat liggen om te investeren in het zoeken naar een strikt individualistische verklaring van andere fenomenen. De eis van reductie (maar niet de principiële mogelijkheid ertoe) is dus verenigbaar met het ontologisch collectivisme. Dat hetzelfde geldt voor minder sterke vormen van het methodologisch individualisme, hoeft volgens mij geen verder betoog.

De loskoppeling van ontologie en methodologie betekent niet dat ontologische veronderstellingen geen invloed kunnen hebben op de methodologische keuze die men maakt. Een persoon die gelooft dat het herleiden van sociale tot individuele verschijnselen niet altijd mogelijk is, zal misschien eerder dan de ontologisch individualist geneigd zijn om niet-individualistische methoden te hanteren. Hoewel onherleidbaarheid op zich niet impliceert dat men naar niet-individualistische methoden moet grijpen, kan het deze stap wel vergemakkelijken. Zo kan iemand die een individualistische verklaring, waar deze mogelijk is, steeds de voorkeur geeft op een collectivistische, door het ontologisch collectivisme overtuigd worden om een richtlijn die enkel individualistische verklaring legitiem acht, op te geven. Hij zal dan bijvoorbeeld eerder opteren voor de richtlijn ‘de sociale wetenschapper moet ieder reduceerbaar sociale fenomeen proberen te verklaren aan de hand van individuele termen, de niet-reduceerbare sociale fenomenen moet hij anders verklaren’, dan voor de richtlijn ‘de sociale wetenschapper moet ieder sociaal fenomeen proberen te verklaren aan de hand van individuele termen’. De methodologische keuze is in dit geval dus afhankelijk van welke ontologische opvattingen men heeft.

Dit wil zeggen dat ontologische argumenten relevant (kunnen) zijn voor het beoordelen van het methodologisch individualisme. Een voorbeeld van een dergelijk argument vinden we bij Arrow (1994), die argumenteert dat de richtlijn dat verklaringen van sociale fenomenen enkel naar individuen mogen verwijzen, niet van toepassing is in de neoklassieke economie omdat ieder economisch model fenomenen bevat die niet geheel tot individuen herleid kunnen worden.

Een tweede ontologische kritiek vertrekt vanuit meervoudige realiseerbaarheid. Uit de gedachte dat bepaalde sociale fenomenen op verschillende wijzen kunnen geïnstantieerd worden op individueel niveau, leidt men dan af dat sociale predikaten niet individualistisch kunnen beschreven worden (Van Bouwel, 2003: 42; Zahle, 2003: 78). Deze conclusie is volgens Julie Zahle voorbarig. Stel dat een sociaal systeem, opgevat als een systeem waarin individuen bepaalde onderling verbonden rollen vervullen, meervoudig realiseerbaar is wat betreft de motieven die individuen kunnen hebben om hun rol te vervullen. De methodologisch individualist kan het sociale systeem dan niet verbinden met een uniek individueel motief. Maar dit neemt niet weg dat hij het met een andere, meer algemene, doch niet-disjunctieve beschrijving kan verbinden die zich nog steeds

op het individuele niveau bevindt, zoals bijvoorbeeld de beschrijving van een unaniem beeld op wat het betekent om deel uit te maken van een sociaal systeem (Zahle, 2003: 82-84).

Men zou een sociale entiteit ook kunnen begrijpen in termen van haar functies ten opzichte van andere sociale instituties en gebeurtenissen (in plaats van als een systeem van individuele rollen). Het bezwaar luidt dan dat deze functies, en dus de sociale entiteit, realiseerbaar zijn op basis van verschillende soorten intern georganiseerde constellaties van individuen, en dat reductie tot het individuele niveau derhalve faalt (Zahle, 2003: 88-90).

De methodologisch individualist kan dit counteren door te ontkennen dat hij zich enkel mag bezighouden met constellaties van individuen, en kan in de plaats pogen om de sociale functie zelf individualistisch te beschrijven. Deze poging heeft kans op slagen als de functie van een sociale entiteit wordt gelijkgesteld met datgene wat ze doet, gegeven dat acties aan een sociale entiteit worden toegeschreven op basis van individuele handelingen. Als een handeling wordt toegeschreven aan een collectiviteit omdat één persoon deze handeling stelt (bijvoorbeeld, de Rode Duivels scoren want Emile Mpenza scoort), of omdat meerdere personen deze handeling stellen (bijvoorbeeld, de Rode Duivels betreden het veld want de elf basisspelers betreden het veld), dan vormt reductie geen probleem. Dit is wel het geval als een actie aan een collectiviteit kan worden toegeschreven op basis van verschillende handelingen van een of meerdere individuen (bijvoorbeeld, de Rode Duivels spelen defensief als de spelers zich dicht bij het eigen doel opstellen, maar ook als ze, telkens als ze de bal hebben, geen aanstalten maken om aan te vallen etc.). Eventueel kan men de collectieve handeling dan reduceren tot een meer algemene individuele handeling (bijvoorbeeld, de Rode Duivels spelen defensief als iedere speler zijn spel afstemt op het voorkomen van tegendoelpunten). Het is dus niet omdat een sociaal fenomeen op een bepaald individueel niveau meervoudig realiseerbaar is, dat een niet-disjunctieve individualistische beschrijving ervan uitgesloten is (Zahle, 2003: 90-94).

Een gelijkaardige ontkrachting zou mogelijk zijn als men een functie van een sociale entiteit niet opvat als datgene wat ze doet. De methodologisch individualist kan altijd proberen om de sociale functie, en niet de vele verschillende realiserende constellaties van individuen, individualistisch te omschrijven (Zahle, 2003: 92).

Ondanks Zahles ondergraving van het argument van meervoudige realiseerbaarheid tegen het methodologisch individualisme, blijft meervoudige realiseerbaarheid een probleem voor de methodologisch individualist om twee redenen. Ten eerste betekent dit dat een beschrijving van het sociale fenomeen op minstens één gebied (bijvoorbeeld, op het gebied van intenties, motivaties, intern georganiseerde constellaties van individuen etc.) niet kan herleid worden tot een niet-disjunctieve individualistische beschrijving. De vraag is of een niet-disjunctieve individualistische beschrijving wel mogelijk is op een ander gebied. Hiervoor kan de methodologisch individualist geen garantie bieden.² Ten tweede veronderstelt Zahle dat de methodologisch individualist relaties tussen individuen in rekening mag brengen. Hierdoor weerlegt ze het argument niet als kritiek op een methodologisch individualisme waarbij men niet naar interpersoonlijke relaties mag verwijzen. Waar haar behandeling relevant is voor bepaalde versies van het metho-

² Dit erkent Zahle. Zie bijvoorbeeld Zahle, 2003: 96.

dologisch individualisme, is ze dat niet voor andere versies, en dit mogen we niet uit het oog verliezen.

Anderzijds mag de impact van de kritiek vanuit meervoudige realiseerbaarheid ook niet overschat worden. Zahle gaat er, verdergaand op het Nagel-Quine model van theorie reductie, van uit dat reductie vereist dat de reducerende beschrijving niet-disjunctief is. Als we deze eis opgeven, dan vervalt het hele argument.³ Een alternatief kan dan zijn om vanuit wilde disjunctie te argumenteren dat reductie praktisch gezien onhaalbaar is. Men kan het methodologisch individualisme niet alleen vanuit ontologische, maar ook vanuit methodologische hoek bekritisieren. Ten eerste kan men zich afvragen waarom een individualistische verklaring altijd beter zou zijn dan een niet-individualistische verklaring. Mogelijk levert de laatste interessantere informatie op dan de eerste, zelfs als reductie tot het individuele niveau mogelijk is.

Ten tweede lijkt de keuze van de methodologische individualist om zich te richten op het individuele niveau, arbitrair. Het is niet duidelijk waarom, als men ervan uitgaat dat een focus op een lager ontologisch niveau heilzaam is, men zou moeten stoppen bij het individuele niveau. Men zou zich ook kunnen richten op het herleiden van sociale verschijnselen tot biologische, chemische, of fysische verschijnselen. De methodologische individualist moet dus niet alleen aantonen dat de focus op een lager ontologisch niveau nastrevenswaardig is, maar ook waarom een focus op het individuele de beste focus is. Verder kan men zich, zoals Van Bouwel (2003: 42), verzetten tegen John Watkins' intuïtieve fundering van het methodologisch individualisme (metafysische kritiek). Watkins beschouwt het principe dat iedere toereikende verklaring van een sociaal fenomeen dit fenomeen moet terugbrengen op uitspraken over neigingen, overtuigingen en de praktische mogelijkheden van individuen, als een niet-bewijsbare intuïtie. Volgens Van Bouwel kunnen we een verklaringsstrategie beter beoordelen op basis van concrete sociaal-wetenschappelijke onderzoeksresultaten dan op basis van de intuïtie. Zo verdwijnt de bevoorrechte positie van het methodologisch individualisme ten opzichte van het methodologisch collectivisme.

Belangrijk bij het overwegen van deze bezwaren is dat ze vaak enkel betrekking hebben op bepaalde vormen van het methodologisch individualisme. Zo heeft het ontologische bezwaar dat er niet-reduceerbare sociale fenomenen bestaan, geen betrekking op het niet-exclusief methodologisch individualisme. Het is dan ook zinvol om het toepassingsgebied van de over en weer gaande kritieken tussen individualisme en collectivisme duidelijk af te bakenen, met het oog op een meer genuanceerde evaluatie van specifieke methodologische richtlijnen. Een dergelijke afbakening spreekt volgens mij sterk in het voordeel van het niet-exclusief methodologische individualisme. Bezwaren tegen het methodologisch individualisme zijn immers vooral tegen de exclusieve versies ervan gericht.

1.3. *Methodologisch structurisme*

Het methodologisch structurisme houdt in dat “*verklaringen van structurele eigenschappen moeten verwijzen naar de afhankelijkheid van de structurende praktijken van individuen*”, en dat “*verklaringen van het handelen van individuen [dienen] te verwijzen naar de (noodzakelijke) voorwaarden voorzien door de structuren*” (Van

³ Zahle erkent het belang van de invulling die men geeft aan de notie ‘reductie’. Zie Zahle, 2003: 95.

Bouwel, 2003: 38). De door ontologische structuristen zoals Anthony Giddens en Margaret Archer gemaakte veronderstelling dat individueel handelen en structuur zich in een dialectische relatie tot elkaar verhouden (Ritzer & Goodman, 2003), wordt dus gereflecteerd in de structuristische verklaringspraktijk.

Het methodologisch structurisme kan bekritiseerd worden omdat haar ontologische grondslagen niet met een degelijk uitgewerkt methodologisch kader gepaard gaan. Dit geeft aanleiding tot verwarring op methodologisch gebied. Ten tweede kan de structuristische eis dat in een volledige verklaring zowel de individuele als de sociale component moet worden opgenomen, in vraag worden gesteld. Men kan opperen dat het doel van een verklaring bepaalt naar welk(e) niveau(s) ze moet verwijzen opdat ze volledig zou zijn. Pragmatisch irrelevante onderdelen van de oorzaak hoeven dan niet in rekening gebracht te worden (Van Bouwel, 2003: 43, 167-168).

1.4. *Methodologisch fysicalisme*

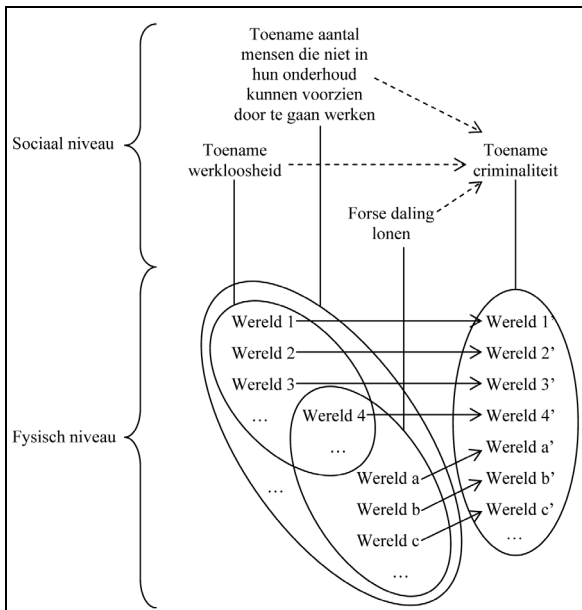
Eerder kwamen we het argument tegen dat als de focus op een lager ontologisch niveau waardevol is, dat het stoppen op het individuele niveau dan arbitrair is. Het stoppen op het fysische niveau lijkt daarentegen minder arbitrair, ten minste als we ervan uitgaan dat het fysische het laagste ontologische niveau is, en dat reductie tot een lager niveau steeds moet nagestreefd worden. Deze veronderstellingen vormen samen het belangrijkste argument voor het methodologisch fysicalisme, dat gedefinieerd kan worden als de richtlijn dat iedere sociaal-wetenschappelijke verklaring uitiem in fysische termen moet uitgedrukt worden. Deze methodologische opvatting vinden we terug bij Oppenheim & Putnam (1958).

Men kan meteen twee bezwaren tegen het methodologisch fysicalisme inbrengen. Ten eerste lijken fysische beschrijvingen van alle fenomenen weinig realistisch gegeven de huidige stand van zaken binnen de wetenschapsbeoefening, en ten tweede zijn fysische verklaringen, als ze al haalbaar zouden zijn, in vele gevallen minder nastrevenswaardig dan niet-fysische verklaringen.

De methodologische fysicist kan proberen dit tweede argument onschadelijk te maken door te vertrekken van het causaal fundamentalisme. Het causaal fundamentalisme houdt in dat causale effectiviteit enkel op het fysische niveau mogelijk is. Relaties op niet-fysische niveaus kunnen eventueel wel causaal relevant zijn (als ze aan causaal effectieve relaties kunnen gerelateerd worden), maar niet causaal effectief. Uit het causaal fundamentalisme volgt dat hogere-orde verklaringen geen causaal effectieve relaties kunnen weergeven, in tegenstelling tot fysische verklaringen. Hoewel dit misschien een pluspunt is voor fysische verklaringen, impliceert het echter niet dat ze meer nastrevenswaardig zijn dan hogere-orde verklaringen. Een politicus die de toenemende criminaliteit wil indijken, lijkt bijvoorbeeld beter gediend met een verklaring die de criminaliteit relateert aan de toenemende werkloosheid, dan met een verklaring die de (wilde disjunctie van) fysische basis(sen) van de toenemende criminaliteit blootlegt, zelfs als enkel de laatste naar causaal effectieve relaties verwijst. Hogere-orde verklaringen hoeven dus niet naar causaal effectieve relaties te kunnen verwijzen, om meer nastrevenswaardig te zijn.

De methodologische fysicist kan deze kritiek ontwijken door zijn richtlijn te versoepelen. Een minder strikte richtlijn stelt dat sociale fenomenen in sommige gevallen misschien beter collectivistisch kunnen worden verklaard, maar dat causaal relevante so-

ciala relaties enkel fysicistisch kunnen worden verklaard, omdat hun causale relevantie slechts volgt uit causale effectiviteit op het fysische niveau. Ook dit klopt echter niet. Stel dat we de relatie tussen werkloosheid en criminaliteit willen verklaren. Dit kan door te verwijzen naar een algemenere wet die stelt dat een toename van het aantal mensen die niet in hun onderhoud kunnen voorzien door te gaan werken, leidt tot een toename van de criminaliteit. Deze wet is algemener omdat hij bijvoorbeeld ook kan verklaren waarom een forse daling van de lonen een toename van criminaliteit tot gevolg heeft, zelfs als er evenveel mensen tewerkgesteld blijven. Figuur 1 toont hoe deze verklaring verenigbaar is met het causaal fundamentalisme. Voor iedere sociale gebeurtenis (een toename van het aantal mensen die niet in hun onderhoud kunnen voorzien door te gaan werken, een toename van de werkloosheid etc.) geldt dat ze fysisch gerealiseerd kan worden door de verschillende werelden in de verzameling waarmee ze (via een lijnstuk) verbonden is. De werelden zijn fysische toestanden waarin golven, deeltjes, krachten etc. aanwezig zijn, maar geen emergente hogere-orde entiteiten. Als de werkelijkheid aansluit bij een fysische wereld uit een bepaalde verzameling, dan sluit ze tevens aan bij de sociale gebeurtenis waarmee de verzameling verbonden is. Als ze aansluit bij een van de gebeurtenissen op sociaal niveau, dan sluit ze tevens aan bij een van de fysische werelden uit de verzameling waarmee de sociale gebeurtenis verbonden is. Een pijl staat voor een relatie waarvoor geldt dat als de werkelijkheid aansluit bij het vertrekpunt van de pijl, dat ze dan (eventueel op termijn) ook zal aansluiten bij het eindpunt van de pijl. De volle pijlen geven causaal effectieve relaties weer. De halfvolle pijlen staan voor causaal relevante, maar niet causaal effectieve sociale relaties. De sociale relaties zijn causaal relevant omdat elke wereld uit de verzameling van alle mogelijke fysische realisaties van het vertrekpunt van de sociale relatie, via een causaal effectieve relatie leidt tot een wereld uit de verzameling van alle mogelijke fysische realisaties van het eindpunt van de sociale relatie.

Figuur 1: Collectivistische verklaring en het causaal fundamentalisme

Uit figuur 1 blijkt dat het mogelijk is dat causale effectiviteit enkel op het fysische niveau plaatsvindt, terwijl er toch sociale wetten bestaan (zoals de wet dat een toename van het aantal mensen die niet in hun onderhoud kunnen voorzien door te gaan werken, leidt tot een toename van de criminaliteit) die een sociale relatie zoals deze tussen werkloosheid en criminaliteit kunnen verklaren. Ook sociale relaties kunnen met andere woorden collectivistisch worden verklaard, zonder dat dit in strijd is met het causaal fundamentalisme. Afhankelijk van de doeleinden en middelen van de verklaarder, kan dergelijke verklaring dan ook de meest verantwoorde zijn. De methodologisch fysicistische stelling dat fysische verklaringen meer nastrevenswaardig zijn dan hogere-orde verklaringen, kan dus niet louter op basis van het causaal fundamentalisme gestaafd worden, zelfs niet als ze zich beperkt tot verklaring van causaal relevante sociale relaties.

Terwijl het eerste bezwaar (beperkte haalbaarheid) impliceert dat het methodologisch fysicalisme eerder iets zegt over een ver ideaal dan dat het een vuistregel is voor sociale wetenschappers, brengt het tweede bezwaar (beperkte nastrevenswaardigheid) ook haar status als richtlijn voor een ver ideaal in gevaar. Als er vele gevallen denkbaar zijn waarin een louter fysische beschrijving weinig nut heeft (in vergelijking met niet-fysische beschrijvingen), dan kunnen we ons afvragen waarom we nog belang moeten hechten aan de droom van reductie van al onze kennis tot de fysica.

Toch meen ik dat ultieme reductie als het uiteindelijke doel van de sociale wetenschappen niet volledig wordt weggeblazen door deze tweede kritiek. Laat ons een concrete invulling geven van hoe finale kennis er zou kunnen uitzien. Stel dat de wereld gedetermineerd is, dat enkel fysische entiteiten bestaan, en dat hogere-orde beschrijvingen slechts generalisering zijn van wat er op het fysische niveau gebeurt. Het is dan mogelijk om op basis van een databank waarin alle fysische gegevens over de werkelijkheid zijn opgeslagen (waar ieder deeltje zich bevindt, welke fysische wetten er werkzaam zijn, welke fysische werelden mogelijk zijn etc.), te bepalen wat er zal gebeuren in de wereld. Een computer kan dit volgens het ideale kennisbeeld berekenen. Verder wordt verondersteld dat de computer hogere-orde regelmatigigheden kan identificeren door fysische relaties te generaliseren. Het vooropstellen van deze databank en computerprogramma's als uiteindelijk doel van wetenschap, is noch in strijd met het feit dat hogere-orde verklaringen soms veel handiger zijn voor mensen om mee te werken (de computer genereert hogere-orde verklaringen), noch met het methodologisch fysicalisme (iedere hogere-orde verklaring wordt door de computer ook in fysische termen uitgedrukt). Als we het methodologisch fysicalisme niet op zijn minst als vage richtlijn in het achterhoofd houden, dan zal dit ideaal misschien nooit gerealiseerd worden, omdat onze interesse voor de fysische basis dan zeer beperkt zou zijn. Dit spreekt volgens mij in het voordeel van het methodologisch fysicalisme, hoewel ik de kracht van een dergelijk argument zeker niet wil overdrijven, onder meer omwille van de moeilijke verifieerbare ontologische veronderstellingen.

1.5. Sociobiologie

Tussen het individuele en het fysische niveau worden vaak nog niveaus gesitueerd.⁴ De Canberra metafysica onderscheidt zes niveaus in de werkelijkheid: elementaire deeltjes, atomen, moleculen, cellen, (meercellige) levende wezens, en sociale groepen. Het (micro-)fysische kunnen we associëren met de eerste twee niveaus, het individuele met het vijfde, en het sociale met het zesde niveau. De twee tussenliggende niveaus hebben betrekking op fysicochemische en biochemische eigenschappen (Cuypers, 2002: 99-100).

Naast de focus op sociale entiteiten (methodologisch collectivisme), op individuen (methodologisch individualisme), en op fysische entiteiten (methodologisch fysicalisme), kan men zich dus ook nog op andere niveaus richten. De sociale wetenschapper kan met andere woorden proberen om sociale verschijnselen te verklaren vanuit het gedrag van moleculen en/of van cellen. Een dergelijke verklaring wordt in de sociobiologie beoogd. De sociobioloog probeert sociale verschijnselen te verklaren aan de hand van de neo-darwiniaanse evolutiebiologie (Bunge, 1999). Een sociobiologische verklaring van een sociaal fenomeen bestaat uit twee stappen: ten eerste wordt het sociaal fenomeen gekoppeld aan de genen die voorkomen in de populatie, en ten tweede wordt uitgelegd hoe het komt dat deze genen voorkomen in de populatie. Bij deze laatste stap toont men aan dat de huidige genen reproductieve voordelen hadden in het verleden. Een reproductief voordeel wordt gerealiseerd doordat het gen via biologische en chemische processen tot gedrag leidt dat het doorgeven van het gen aan de volgende generatie bevordert.

Bunge vindt de sociobiologie ongeschikt om menselijk gedrag en de samenleving te bestuderen, omdat “(a) *people are largely artefactual and join in social systems that allow them to overcome their individual biological and psychological limitations; and (b) such systems have systemic properties (economic, political, and cultural) that no person could possibly possess, and some of which have no obvious biological roots.*” (Bunge, 1999: 37). Het probleem met deze bezwaren is dat het moeilijk is om ze te onderbouwen. Voorts kan de sociobioloog beide stellingen accepteren, omdat de door hem gehanteerde richtlijn onze aandacht richt, zonder dat dit betekent dat ze het bestaan van de zaken die geen speciale aandacht zouden verdienen (niet-reduceerbare sociale systemen die ons in staat stellen om onze biologische en psychologische beperkingen te overwinnen), ontkent. Het betekent wel dat ze deze zaken, als ze al reëel zouden zijn, onderbelicht laat. Dit is volgens mij echter net de bedoeling van een richtlijn: zeggen wat wel en niet moet onderzocht worden, met onvermijdelijk het negeren van sommige aspecten van de werkelijkheid tot gevolg.

Toch plaatsen Bunes bezwaren de sociobiologie in een negatief daglicht, omdat ze het domein van de verschijnselen die succesvol sociobiologisch kunnen verklaard worden, inperken. Bovendien zou het, indien deze bezwaren correct zouden zijn, veel moeilijker zijn om aan te tonen dat enkel verklaring in biologische termen legitiem is. De niet in biologische termen uit te drukken factoren, waaraan de sociobiologie dus noodgedwongen voorbijgaat, zouden immers een belangrijke rol kunnen spelen bij het ontstaan van het te verklaren fenomeen. Verklaringen die deze factoren wel in rekening brengen, lijken dan meer kans te maken om de beste te zijn.

⁴ Zie onder meer Boulding, K. E., 1956; Oppenheim & Putnam, 1958.

Bunge beweert tevens dat de sociobiologie niet in staat is om altruïsme in al haar vormen te verklaren, en om rekenschap te geven van het sociaal gedrag van de mens met zijn plastische brein, zijn capaciteit om hogere emoties te ervaren, zijn leervermogen, en zijn mogelijkheid om zichzelf vorm te geven. Hierbij lijkt hij misschien iets te snel van stapel te lopen. Zo zijn er bijvoorbeeld, in tegenstelling tot wat Bunge beweert, wel vrij bevredigende sociobiologische verklaringen van altruïsme⁵ en van hogere emoties⁶ voorhanden.

1.6. *Verklaringspluralisme*

De kern van het verklaringspluralisme is dat er niet één beste verklaringvorm is waaraan iedere concrete verklaring noodzakelijk moet beantwoorden. Er zijn verschillende versies van het verklaringspluralisme. Van Bouwel (2003) onderscheidt er vier, die ik kort kritisch zal bespreken.

De eerste vorm van verklaringspluralisme is de ‘anything goes’ strategie. Bij deze strategie is iedere verklaringvorm toegelaten, en wordt geen enkele als beter of slechter beschouwd. Een probleem met deze benadering is dat ze het onmogelijk maakt om uit te maken welke verklaring het best bepaalde verklaringsdoeleinden dient. Als een wetenschapper bijvoorbeeld wil weten hoe het komt dat de werkloosheid hoger is dan verwacht, dan kan hij volgens de ‘anything goes’ strategie niet bepalen of hij beter op zoek gaat naar een collectivistische, dan wel naar een individualistische verklaring. Beide verklaringvormen zouden immers altijd even legitiem zijn.

Het disciplinegerelateerde pluralisme is een tweede versie van het verklaringspluralisme, en koppelt verklaringvormen aan bepaalde wetenschappelijke disciplines. De verklaringen die een bepaalde discipline voortbrengt, hebben steeds dezelfde vorm, en zijn complementair aan verklaringen uit andere disciplines.

De vraag is dan wat een discipline is. Als men wetenschappelijke disciplines louter onderscheidt op basis van het/de ontologische niveau(s) waarop de erin geproduceerde verklaringen zich richten, dan is het disciplinegerelateerde pluralisme weinig meer dan de stelling dat er meerdere verklaringvormen zijn (het is immers een verklaringspluralisme). Verder voegt het geen extra informatie toe, behalve een tautologie: een discipline wordt gedefinieerd op basis van de gehanteerde verklaringsmethode, en binnen een bepaalde discipline wordt steeds dezelfde verklaringsmethode gebruikt.

Het lijkt dan zinvol om een andere invulling te geven van de notie ‘discipline’. Men zou een discipline kunnen afbakenen op basis van een bepaalde onderzoeksgemeenschap, of op basis van een bepaald onderwerp. In beide gevallen is het disciplinegerelateerde pluralisme echter problematisch. In het eerste geval wordt bijvoorbeeld uitgesloten dat wetenschappers die gespecialiseerd zijn in de *Endlösung*, bepaalde zaken gaan verklaren door te verwijzen naar ideologische, culturele en politieke factoren, en andere door te verwijzen naar individuele motieven. Ze moeten een van beide dan doorgeven naar een andere onderzoeksgemeenschap. Een gelijkaardig probleem doet zich voor in het tweede geval: alles wat te maken heeft met de *Endlösung*, moet volgens het disciplinegerelateerde pluralisme dan ofwel door collectieve, ofwel door individuele factoren verklaard worden.

⁵ Zie onder meer Tooby & Cosmides, 1996.

⁶ Zie onder meer Evans, 2001.

Ten derde is er de richtlijn dat verklaringen die zich op verschillende ontologische niveaus concentreren, complementair zijn en moeten samengebracht worden in één synthese. Deze synthese moet de verschillende verklaringsvormen combineren. Als men dan bijvoorbeeld wil verklaren waarom de criminaliteit toeneemt, dan moet men ernaar streven om zowel de individuele, biologische en fysische basis ervan, als de causaal relevante hogere-orde factoren, te beschrijven en samen te brengen in één geheel. Uiteraard kan men ook voor een beperkter pluralisme opteren, dat bijvoorbeeld enkel collectivistische en individualistische verklaring als noodzakelijke componenten van een synthese beschouwt.

Een kritiek op dit verklaringpluralisme is dat het niet altijd zinvol is om naar alle niveaus te verwijzen. Indien een sociaal fenomeen gemakkelijk en bevredigend (gegeven de verklaringsdoeleinden) collectivistisch kan worden verklaard, en meervoudig realiseerbaar is op het individuele niveau, dan lijkt het weinig zin te hebben om te streven naar een verklaringssynthese met een individuele component.

Een vierde versie van het verklaringpluralisme is het vraaggerelateerde pluralisme. Deze benadering gaat ervan uit dat men moet bepalen naar welke ontologische niveaus een verklaring moet verwijzen op basis van het specifieke verklaringsverzoek. Een voorbeeld hiervan is Pettits verklaringsoecumenisme.

Volgens Pettit kan een bepaald sociaal verschijnsel zowel intentioneel als structureel verklaard worden omdat de eerste contrasterende, en de tweede comparatieve informatie verstrekken. Bij contrasterende informatie wordt een situatie waarin het te verklaren fenomeen optreedt, onderscheiden van andere mogelijke situaties. Bij comparatieve informatie wordt deze situatie aan andere mogelijke situaties gerelateerd. Als men bijvoorbeeld een toename van de criminaliteit verklaart door stijgende werkloosheid (structurele verklaring), dan legt men een verband tussen verschillende situaties waarin een stijging van de werkloosheid leidt tot meer criminaliteit. Als men een feitelijke toename van criminaliteit verklaart door het intentionele profiel van criminelen (intentionele verklaring), zonder dat men op de hoogte is van een factor die tevens opduikt in andere mogelijke situaties waarin de criminaliteit toeneemt, dan beschikt men niet over comparatieve, maar over contrasterende informatie. De interesse van de onderzoeker kan dan bepalen welke soort informatie, en dus welke soort verklaring, hij zoekt (Cuypers, 2002: 93-98). Een breder vraaggerelateerde pluralisme erkent niet alleen de mogelijkheid om een sociaal fenomeen collectief en individueel te verklaren, maar ook de mogelijkheid om het structuristisch, sociobiologisch, en/of fysisch te verklaren.

Een probleem met het vraaggerelateerde verklaringpluralisme is dat de efficiëntie van het wetenschapsbedrijf belemmerd wordt als men voor iedere onderzoeksvraag afzonderlijk de verschillende mogelijke richtlijnen tegen elkaar gaat afwegen. Voor sommige sociaal-wetenschappelijke disciplines geldt dat ze zich vlotter zullen kunnen ontwikkelen als het onderzoek dat er in wordt gevoerd, gebeurt op basis van een disciplinegerelateerde focus die niet in ieder onderzoek opnieuw in vraag wordt gesteld. Een discipline waarin de door Edward O. Wilson beoogde Moderne Synthese als doel wordt vooropgesteld, lijkt zich bijvoorbeeld sneller te kunnen ontplooiën als men niet in elk nieuw onderzoek de legitimiteit van het gebruik van de sociobiologische focus moet betwisten. Een discipline die gericht is op de ontwikkeling van het computerprogramma dat in 1.4 aan bod kwam, lijkt zich sneller te kunnen ontplooiën als men niet in elk nieuw onderzoek de legitimiteit van het gebruik van de methodologisch fysicistische focus

moet betwisten. Het vraaggerelateerde verklaringspluralisme verhindert dus het vlotte verloop en de efficiëntie van onderzoek in bepaalde disciplines.

2. Introductie en verdediging van een contextgerelateerd verklaringspluralisme

Van de verschillende besproken antwoorden op de vraag op welk(e) ontologische niveau(s) sociaal-wetenschappelijke verklaringen zich voornamelijk moeten richten, zijn volgens mij vooral de uitsluitende versies van deze antwoorden moeilijk houdbaar. De plausibiliteit van iedere richtlijn die slechts één bepaalde focus aanvaardt, wordt geschaad door het gemak waarmee voorbeelden kunnen gevonden worden van sociale fenomenen die beter vanuit een andere focus bestudeerd worden. Dat de niet-exclusieve benaderingen het minder zwaar te verduren krijgen, spreekt in het voordeel van het verklaringspluralisme. Over hoe we dit pluralisme juist moeten invullen, is er echter geen eensgezindheid, en zoals we zagen heeft iedere reeds besproken invulling bepaalde problemen. Deze problemen duiken volgens mij niet op bij wat ik het ‘contextgerelateerde verklaringspluralisme’ zal noemen.

Volgens het contextgerelateerde verklaringspluralisme zijn meerdere ontologische focussen legitiem, en dient het gebruik van een bepaalde focus verantwoord te worden binnen de context van een onderzoek, of binnen een context die deze context overkoepelt. Het contextgerelateerde verklaringspluralisme stelt dus dat het gebruik van (een) bepaalde richtlijn(en) altijd moet verantwoord worden. Het wijkt af van het vraaggerelateerde verklaringspluralisme doordat de verantwoording niet noodzakelijk binnen de context van één onderzoek te hoeft gebeuren. De verantwoording kan ook kan ook betrekking hebben op een bredere context (bijvoorbeeld, van een hele discipline).

Het contextgerelateerde verklaringspluralisme laat toe dat men binnen de ene discipline de te hanteren richtlijn(en) steeds bepaalt op basis van ieder specifiek verklaringsverzoek afzonderlijk, dat men in de andere altijd probeert om claims te ondersteunen door gebruik te maken van zoveel mogelijk verschillende richtlijnen, en dat men in nog een andere discipline slechts één richtlijn gebruikt die niet in ieder onderzoek in vraag wordt gesteld. Dit laatste wil zeggen dat men niet noodzakelijk voor ieder verklaringsverzoek afzonderlijk de verschillende richtlijnen tegen elkaar moet afwegen. Als men bij sociobiologisch onderzoek steeds moet nagaan welke ontologische focus de meest verantwoorde is, dan belemmert dit mogelijk de efficiëntie van een discipline die gericht is op de door Edward O. Wilson beoogde Moderne Synthese. Hierbij aansluitend staat het contextgerelateerde verklaringspluralisme toe dat er disciplines zijn waarvoor het verantwoord is om in ieder onderzoek meerdere, maar niet alle mogelijke methoden tegen elkaar af te wegen. In de geschiedkunde hoeft men zich bijvoorbeeld niet bij elk onderzoek af te vragen of men best een physicalistische methode gebruikt. Wat steeds aanwezig moet zijn, is een rechtvaardiging van de methode(n). Het domein waarover deze rechtvaardiging zich strekt (over één specifiek onderzoek, over een hele discipline, gedeeltelijk over één onderzoek en gedeeltelijk over een hele discipline, over een verzameling van disciplines etc.), ligt niet vast.

Ik beschouw een richtlijn als gerechtvaardigd als men kan aantonen dat ze het best aan bepaalde voorwaarden voldoet. De meest voor de hand liggende voorwaarden hebben

betrekking op de onderzoeksresultaten: bijvoorbeeld, de onderzoeksresultaten die we via deze richtlijn kunnen bekomen, moeten meer dan onderzoeksresultaten die we via andere richtlijnen kunnen bekomen, bruikbaar zijn om overheidsmaatregelen op te baseren. De verantwoording gebeurt dan vanuit een bepaalde doelstelling (bruikbaarheid voor de overheid). Omdat ik geen voorbeelden kan bedenken van verantwoordingen die niet expliciet of impliciet verwijzen naar een bepaald doel, ben ik geneigd te stellen dat een richtlijn gerechtvaardigd is als ze het best geschikt is om een bepaalde doelstelling te realiseren. Deze doelstelling kan de vorm aannemen van een specifiek verklaringsverzoek, een disciplinegebonden ideaal etc.

Verder zou ik het nog willen hebben over de rol van kritiek binnen het contextgerelateerde verklaringspluralisme. Omdat het weinig richtlijnen op voorhand uitsluit, kan de indruk ontstaan dat het kenmerkend is voor de onkritische attitude die Steve Fuller in de post-Kuhnianse wetenschapsfilosofie meent waar te nemen. Omdat ik vind dat een positie in de sociaal-wetenschappelijke methodologie een dergelijke attitude moet vermijden, zal ik aangeven op welke manieren het contextgerelateerde verklaringspluralisme ruimte laat voor kritiek.

Om te begrijpen hoe de onkritische houding zich volgens Fuller in de post-Kuhnianse wetenschapsfilosofie manifesteert, is de term ‘Kuhnificatie’ relevant. Kuhnificatie kan gedefinieerd worden als “*historical amnesia and political inertia*” (Jarvie, 2003: 280), en geeft volgens Fuller aanleiding tot de opvatting dat men de confrontatie niet hoeft aan te gaan met tegenstanders van het eigen paradigma, en dat men hen zeker niet hoeft te overtuigen (Mercer, Ravetz, Turner & Fuller, 2005: 24). Gekuhnificeerde wetenschapsfilosofen stellen de dominante paradigma’s niet in vraag (tenzij wetenschappers dit zelf doen), maar houden zich bezig met de verheldering en de verdediging ervan (Fuller, 2002: 827).

Het feit dat Fuller de term ‘Kuhnificatie’ gebruikt, kan verklaard worden vanuit zijn visie op Thomas Kuhn. De toestand die Kuhn volgens Fuller (2001: 569) vooropstelt als normatief ideaal, is een toestand van normale wetenschap. Bij normale wetenschap zijn leden van de wetenschappelijke gemeenschap het in sterke mate eens over het centrale paradigma. In dit paradigma liggen heuristieken, waarden, overtuigingen en technieken vevat, met behulp waarvan men steeds meer problemen oplost. Het feit dat steeds meer problemen worden opgelost, kan worden opgevat als een vorm van vooruitgang (Horsten, Douven & Weber, 2007: 165-181).

Om de vooruitgang niet in het gedrang te brengen, zou het volgens Kuhn belangrijk zijn dat wetenschappers geloven in een onproblematische geschiedenis van hun paradigma. Als wetenschappers op de hoogte zouden worden gebracht van hun externe, niet-wetenschappelijke wortels, dan zou het vlot verloop van het puzzeloplossende proces immers in gevaar zijn. Toekomstige wetenschappers mogen dan wel kennismaken met enkele belangrijke gebeurtenissen die tot het verdwijnen van bepaalde paradigmatische spanningen hebben geleid, maar niet met de traumatische politieke oorsprong van het paradigma, die uit het geheugen van de betreffende gemeenschap moet worden gewist (Fuller, 1992; Horsten e.a., 2007: 178).

Men kan opmerken dat ik de deur op een kier zet voor het Kuhnianse gedachtegoed door te aanvaarden dat als we het gebruik van steeds dezelfde methode binnen een bepaalde discipline verantwoord hebben, dat we de methode dan niet meer in elk onderzoek afzonderlijk moeten verantwoorden. Kuhn lijkt te accepteren dat de keuze voor

een bepaalde onderzoekslijn gerechtvaardigd kan worden. Hij stelt dat er vijf rationele criteria zijn die (tijdens een periode van buitengewoon wetenschappelijk onderzoek) een rol spelen bij de keuze tussen verschillende onderzoekslijnen: empirische accuraatheid, eenvoud, reikwijdte, vruchtbaarheid, en interne en externe consistentie. Deze criteria maken het mogelijk om onderzoekslijnen kritisch te beoordelen. Van zodra één bepaalde onderzoekslijn zich echter ontwikkeld heeft tot het dominante paradigma, dan mag ze niet meer bekritiseerd worden (Horsten e.a., 2007). Men kan menen dat een gelijkaardige idee opduikt in het contextgerelateerde verklaringspluralisme: er is ruimte voor discussie over welke richtlijnen in een bepaalde discipline mogen/moeten gebruikt worden, en als het duidelijk is dat slechts één richtlijn legitiem is, dan mag ze niet meer in iedere context bekritiseerd worden. Dit getuigt echter van een foute interpretatie van het contextgerelateerde verklaringspluralisme. Ik zal uitleggen op welke punten men de mist ingaat.

Ten eerste mag men zich in ieder specifiek onderzoek binnen de discipline afvragen of de betreffende richtlijn wel de beste is. Het contextgerelateerde verklaringspluralisme stelt enkel dat dit niet altijd noodzakelijk is. Ten tweede moet het algemene gebruik van een bepaalde richtlijn binnen de discipline verantwoord blijven. Van zodra de legitimiteit van dit algemene gebruik vervalt, vervalt ook de legitimiteit van het niet verantwoord worden van de richtlijn in een specifiek onderzoek. Bij Kuhn mag het paradigma niet voortdurend worden betwist,⁷ waardoor het mogelijk wordt dat het slechter scoort op de vijf criteria voor paradigmakeuze dan een alternatieve onderzoekslijn, zonder dat het hanteren van dit paradigma illegitiem wordt.

Kuhn gaat veel verder in het tolereren en bevorderen van een onkritische attitude dan het contextgerelateerde verklaringspluralisme. Zo stelt hij (impliciet) niet alleen dat men het paradigma niet voortdurend mag bekritisieren, maar ook dat de geschiedenis ervan moet herschreven worden, zodat ze onproblematisch wordt. De externe oorsprong van het paradigma moet uit het geheugen van de wetenschappelijke gemeenschap gewist worden om te voorkomen dat het voortbestaan van het paradigma bedreigd wordt. Kuhn stelt wetenschap voor als een autonome activiteit, zodat ze niet kan bekritiseerd worden op basis van haar (feitelijke) niet-wetenschappelijke wortels. In tegenstelling tot Kuhn erkent het contextgerelateerde verklaringspluralisme wel de rol van externe factoren (de methode kan verantwoord en bekritiseerd worden op basis van de externe doelstelling).

Anderzijds kan men voorstander zijn van een onkritische attitude, en beweren dat het wetenschapsbedrijf beter functioneert en meer vooruitgang boekt als wetenschappers blindelings in een bepaald paradigma geloven. Wetenschapsfilosofen mogen dan niet te kritisch zijn om het blindelings vertrouwen van wetenschappers niet te schaden. Het

⁷ Hier kan men opmerken dat ik Kuhns werk prescriptief interpreteer terwijl hij eigenlijk enkel descriptieve uitspraken doet. Dat een dergelijke interpretatie probleemloos is, kan uit de volgende passage van de hand van Kuhn worden afgeleid.

“Are Kuhn’s remarks about scientific developments, he asks, to be read as descriptions or prescriptions? The answer, of course, is that they should be read in both ways at once. If I have a theory of how and why science works, it must necessarily have implications for the way in which scientists should behave if their enterprise is to flourish. The structure of my argument is simple and, I think, unexceptionable: scientists behave in the following ways; those modes of behaviour have (here theory enters) the following essential functions; in the absence of an alternate mode that would serve similar functions, scientists should behave essentially as they do if their concern is to improve scientific knowledge.” (Lakatos & Musgrave, 1970: 237).

probleem is dan dat men het gevaar loopt dat men veel geld en tijd investeert in een praktijk die eigenlijk helemaal niet (meer) verantwoord is. Vooruitgang lijkt dan net te bestaan in het overgaan naar een praktijk die wel verantwoord is. De behoefte aan een dergelijke overgang komt makkelijker aan het licht als wetenschapsfilosofen steeds kritisch blijven. Bovendien komt het contextgerelateerde verklaringspluralisme enigszins tegemoet aan de eis van een soepel draaiende wetenschapsmachine door toe te laten dat men niet in ieder concreet onderzoek alle methoden kritisch tegen elkaar moet afwegen. Voor ik mijn conclusie formuleer, zou ik nog twee mogelijke bezwaren tegen het contextgerelateerde verklaringspluralisme willen ontkrachten. Het eerste houdt in dat het contextgerelateerde verklaringspluralisme onvoldoende beperkingen oplegt om te voorkomen dat bepaalde afkeurenswaardige aangelegenheden legitiem zijn. Stel bijvoorbeeld dat ik een louter intentionele verklaring wil geven voor het feit dat reclame de verkoopcijfers doet stijgen (doelstelling). Omdat reclame de consument vaak beïnvloedt zonder dat hij het zelf beseft, zal geen enkele verklaring die uitsluitend naar intenties verwijst, correct zijn. Binnen de context kan men echter criteria opstellen die maken dat bepaalde intentionele verklaringen toch toereikend zijn. Bijvoorbeeld, de verklaring moet logisch consistent zijn, maar niet correct. Dergelijke praktijk lijkt men niet te kunnen verwerpen op basis van het contextgerelateerde verklaringspluralisme. De intentionele focus kan immers verantwoord worden vanuit het doel om een logisch consistente, doch niet noodzakelijk correcte intentionele verklaring te geven van het betreffende fenomeen.

Merkwaardig genoeg vat ik dit niet op als een tekortkoming van het contextgerelateerde verklaringspluralisme. De vraag of een dergelijke praktijk afkeurenswaardig is, beschouw ik als een vraag die niet moet beantwoord worden door een positie in de sociaal-wetenschappelijke methodologie. Een positie in de sociaal-wetenschappelijke methodologie moet aangeven welke methode(n) gebruikt kunnen/mogen worden om sociaal-wetenschappelijke doelstellingen te realiseren, en, indien er meerdere zijn, op basis waarvan men kan kiezen tussen de overblijvende methoden. Ze moet niet aangeven welke doelstellingen wel en niet legitiem zijn. Het beoordelen van deze doelstellingen zou ik overigens eerder willen overlaten aan wetenschappers en politici, ethici etc., dan aan wetenschapsfilosofen. Wetenschappers kunnen dan uitmaken of een doelstelling haalbaar is, terwijl politici, ethici etc. haar maatschappelijke belang (in vergelijking met andere doelstellingen) en morele aanvaardbaarheid beoordelen. De vraag of een doelstelling (sociaal-)wetenschappelijk van aard is, is dan weer een wetenschapsfilosofische vraag, hoewel ik niet inzie wat het nut van deze vraag is.⁸

Door de bepaling van doelstellingen gedeeltelijk over te laten aan politici, ethici etc., lijkt wetenschap eerder een middel om allerlei externe belangen te dienen dan een autonome praktijk die gericht is op het achterhalen van de waarheid. Een tweede kritiek op het contextgerelateerde verklaringspluralisme is dan dat het wetenschap tot de dienstmaagd van de politiek, de moraal etc. maakt. Ik beschouw dit echter niet als een nadeel. Indien er ethisch gezien bijvoorbeeld meer nood is aan een onderzoek naar de invloed van een bepaalde overheidsmaatregel op de kloof tussen arm en rijk dan aan een onderzoek naar de invloed van reclame op de verkoopcijfers, dan vormt dit volgens mij een geldige reden om het eerste onderzoek uit te voeren, zelfs als het tweede 'louter

⁸ Ik heb de indruk dat er noch bij de bepaling van het doel, noch bij de bepaling van de methode om het te bereiken, nood is aan demarcatiecriteria.

wetenschappelijk gezien' interessanter is. Uiteraard kan wetenschap ook voor minder nobele doeleinden worden ingezet, maar dit geldt ook als men wetenschap als een autonome activiteit beschouwt. Het contextgerelateerde verklaringspluralisme heeft dan het voordeel dat het minder obstakels in de weg legt voor bekentenissen over welke externe drijfveren men heeft. Op die manier wordt volgens mij een politiek of ethisch debat omtrent deze drijfveren bevorderd.

3. Conclusie

Het beste antwoord op de vraag op welk(e) ontologische niveau(s) sociaal-wetenschappelijke verklaringen zich voornamelijk moeten richten, is volgens mij dat dit kan verschillen van context tot context, en dat de ontologische focus van een onderzoek verantwoord moet worden binnen de context van het onderzoek, of binnen een context die deze context overkoepelt. Dit antwoord noemde ik het 'contextgerelateerde verklaringspluralisme'. Wat men steeds nodig lijkt te hebben en kan gebruiken bij het verantwoord worden van een richtlijn, is een contextgebonden doelstelling. Verschillende doelstellingen gaan dan gepaard met verschillende ontologische focussen.

Een voordeel van het contextgerelateerde verklaringspluralisme is dat het, in tegenstelling tot visies waarbij één ontologische focus in alle contexten als de beste wordt beschouwd, verenigbaar is met de zinvolheid van verklaringen met een verschillende ontologische focus. Het is een plausibelere vorm van het verklaringspluralisme dan het 'anything goes' verklaringspluralisme omdat het ruimte laat voor kritiek op en rechtvaardiging van bepaalde richtlijnen. Het verdient de voorkeur op het verklaringspluralisme als synthese omdat het rekening houdt met het feit dat de ene verklaring overbodig kan zijn als de andere voldoende informatie verstrekt. Het is beter dan het disciplinegerelateerde verklaringspluralisme omdat de aanhanger van het disciplinegerelateerde verklaringspluralisme de keuze tussen richtlijnen binnen een discipline te fel inperkt (ten minste, als we ervan uitgaan dat hij de notie 'discipline' op een zinvolle wijze invult). En tot slot is het contextgerelateerde verklaringspluralisme ook beter dan het vraaggerelateerde verklaringspluralisme, omdat dit laatste de efficiënte van bepaalde wetenschappelijke ondernemingen kan belemmeren.

Het contextgerelateerde verklaringspluralisme is niet alleen de meest plausibele positie met betrekking tot de ontologische focus van verklaringen in de sociale wetenschappen, maar stelt ons tevens in staat om de door Fuller gewenste kritische houding te combineren met een vlotte en efficiënte sociaal-wetenschappelijke praktijk, die, als we Kuhns visie in het achterhoofd houden, nodig lijkt te zijn om wetenschappelijke vooruitgang te boeken. Ik denk dat we hieruit kunnen besluiten dat het zinvol is om het contextgerelateerde verklaringspluralisme verder uit te werken, en dat het een waardig uitgangspunt vormt voor verder onderzoek naar de legitimiteit van richtlijnen. Bij dergelijk onderzoek gaat men dan na welke richtlijnen in welke contexten gebruikt mogen worden.

Literatuur

- ARROW K. J. (1994), 'Methodological Individualism and Social Knowledge', *The American Economic Review*, 84, 2, 1-9
- BOULDING K. E. (1956), 'General Systems Theory-The Skeleton of Science', *Management Science*, 2, 3, 197-208
- BUNGE M. (1999), *Social Science Under Debate: A Philosophical Perspective*, University of Toronto Press, Toronto
- CUYPERS S. E. (2002), 'Individualistische ontologie en oecumenische methodologie in de sociale wetenschappen' in VAN MECHELEN X. (ed.) (2002), *Afhankelijkheid zonder dominantie. Over de sociale en politieke filosofie van Philip Pettit*, Acco, Leuven, 77-102
- EVANS D. (2001), *Emotion: The Science of Sentiment*, Oxford University Press, New York
- FULLER S. (1992), 'Being There with Thomas Kuhn: A Parable for Postmodern Times', *History and Theory*, 31, 3, 241-275
- FULLER S. (2001), 'Discussion Note: Is There Philosophical Life after Kuhn?', *Philosophy of Science*, 68, 4, 565-572
- FULLER S. (2002), 'Book Review The structure of scientific revolutions', *Australian & New Zealand Journal of Psychiatry*, 36, 6, 824-827
- FULLER S. (2005), 'Kuhnenstein: or, the Importance of Being Read', *Philosophy of the Social Sciences*, 35, 4, 480-498
- HODGSON G. M. (2007), 'Institutions and Individuals: Interaction and Evolution', *Organization Studies*, 28, 1, 95-116
- HORSTEN L., DOUVEN I. & WEBER E. (2007), *Wetenschapsfilosofie*, Koninklijke Van Gorcum, Assen
- JARVIE I. C. (2003), 'Fuller on Science', *Philosophy of the Social Sciences*, 33, (2), 261-286
- LAKATOS I. & MUSGRAVE A. (1970), *Criticism and the Growth of Knowledge*, Cambridge University Press, Cambridge
- LORENZ, C. (1998), *De constructie van het verleden. Een inleiding in de theorie van de geschiedenis*, Boom, Amsterdam
- MERCER D., RAVETZ J., TURNER S. P. & FULLER S. (2005), 'A Parting Shot at Misunderstanding Fuller vs. Kuhn', *Metascience*, 14, 1, 3-32
- OPPENHEIM P & PUTNAM H. (1958). 'Unity of Science as a Working Hypothesis' in BOYD R., GASPER P. & TROUT J. D. (eds.) (1991), *The Philosophy of Science*, The MIT Press, Cambridge, 405-427

- RITZER G. & GOODMAN D. J. (2003), 'Agency-Structure Integration' in RITZER G. & GOODMAN D. J. (2003), *Sociological Theory*, McGraw Hill, New York, 508-537
- TOOBY J. & COSMIDES L. (1996), 'Friendship and the Banker's Paradox: Other pathways to the Evolution of Adaptations for Altruism' verkregen op 30 januari, 2008, via <http://www.psych.ucsb.edu/research/cep/papers/friendship.pdf>
- VAN BOUWEL J. (2003), *Verklaringspluralisme in de sociale wetenschappen*, Doctoraatsthesis, Universiteit Gent, Gent
- UDEHN L. (2002), 'The Changing Face of Methodological Individualism', *Annual Review of Sociology*, 28, 479-507
- ZAHLE J. (2003), 'The Individualism-Holism Debate on Intertheoretic Reduction and the Argument from Multiple Realization', *Philosophy of the Social Sciences*, 33, 1, 77-100